
Suvremeni izazovi realističke teorije međunarodnih odnosa

ĐANA LUŠA*

Sažetak

Autor analizira suvremene izazove realističke teorije međunarodnih odnosa koja se svojim razvojem i prilagođavanjem povijesnim kretanjima etablirala kao konstanta interpretacije zbivanja u međunarodnoj zajednici, predstavljajući kompleksan "instrument" sažimanja prošlosti, interpretacije i framiranja sadašnjosti te ocrtanja budućih kretanja. Pri tome polazi od definiranja koncepta paradigme, njene realističke i idealističke manifestacije, analize razvoja klasičnog i suvremenog realizma, te u konačnici studije slučaja primjene realističke teorije na procese u posthladnoratovskoj međunarodnoj zajednici.

Ključne riječi: paradigma, klasični realizam, neorealizam, međunarodni odnosi

*

Dr.sc. Đana Luša, viši asistent, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

Uvod

Teorije međunarodnih odnosa. Prisutne u iskonskim promišljanjima bivanja u prostoru i vremenu. Koliko različitih pojedinaca toliko različitih viđenja stvarnosti, omeđenih fluktuirajućim okolnostima međudjelovanja subjekata i faktora međunarodnih odnosa. S jedne strane limitirane i rijetko korištene izvan "zadanih okvira" od strane zagovaratelja pojedinog teorijskog pravca, s druge pak oslobađajuće, lepršave i rastezljive kroz mozaik interpretativnih mogućnosti onih koji svojim znanstvenim opusom nisu "zagreblji" dublje ispod pojavnosti određene problematike teorijski je uokvirujući, onih koji sa svojim stavovima te načinom elaboracije nisu označeni kao predstavnici determiniranog teorijskog pravca.

Prvi, teoretičari međunarodnih odnosa, postavljaju temelje discipline tj. svojim radovima etabliraju i razvijaju određenu teoriju, međutim raspolažu ograničenim mogućnostima dekoracije i varijacija u smislu primjene na suvremene međunarodne odnose. Naime svakim novim radom, svakom novom analizom spomenuti se dodatno utvrđuju u svojoj disciplini prateći aktualna zbivanja koja zatim parcijalno uobličavaju sukladno tezama već etablirane teorije. Drugi pak kroničari i sintetičari međunarodnih odnosa, neograničeni u svom djelovanju, s obzirom na lepezu raspoloživih teorijskih pristupa i elaboracija slobodni su interpretirati činjenice bazirajući se na različitom nizu definiranih teorijskih načela. U tom smislu slobodnog korištenja diferentnih teorijskih pristupa u eksplanaciji zbivanja u međunarodnoj zajednici teorije mogu obuhvatiti mnoge segmente kompleksne zbilje, te međusobno prožimajućom primjenom i interpretacijama ponuditi cjelovita objašnjenja predmeta istraživanja.

Teorije se često uspoređuje sa lećama u boji s obzirom na različite nijanse stvarnosti koje prikazuju, mrežama koje bacamo kako bismo uhvatili svijet, racionalizirali ga, objasnili te dominirali njime. One istodobno pružaju mogućnost realizacije četiri krucijalna zadatka prilikom analiziranja globalne politike: ekonomičniju deskripciju događanja s obzirom na teorijsku selekciju faktora, objašnjavanje i povezivanje dijelova u mozaik ovisno o teorijskoj perspektivi, predviđanje, te predlaganje rješenja problema sukladno prijašnjim

teorijskim modelima.(Hastedt i Knickrehm, 2003) Neki analitičari teorije definiraju kao grupe zakona koji se odnose na određeno ponašanje ili pojavu.Karl Deutsch primjerice smatra kako se teorija rađa pretpostavljanjem, a održiva je ukoliko isto bude potvrđeno. Teorija istovremeno ukazuje da su neki faktori važniji od drugih precizirajući odnose među njima. (Dougherty i Pfaltzgraff, 2001:17) Nadalje Hollis i Smith ističu kako su dva osnovna intelektualna pristupa oblikovala razvoj međunarodnih odnosa i same teorije: prvi koji porijeklo vuče iz prirodnih znanosti i nastoji pronaći objašnjenje fenomena koje proučava, te drugi povijesni koji nastoji ukazati na iskustveno razumijevanje njegovog značenja. (Hollis i Smith, 1990:1-7)Dougherty i Pfaltzgraff smatraju kako ne postoji jedinstvena teorija međunarodnih odnosa, već više parcijalnih koje mogu sadržavati deskriptivne, spekulativne, normativne te komponente objašnjavanja i predviđanja, mogu biti induktivne ili deduktivne, mikro ili makro. Svi spomenuti pristupi u konačnici pokazat će se korisnim ukoliko ih se ispravno metodološki tretira te ukoliko su primijenjeni na pravu razinu analize međunarodnih odnosa. (2001:49)

Teorije po mnogima čine svijet razumljivijim kombinirajući opisivanje promatranih fenomena, kauzalno objašnjavanje zasnovano na prijašnjim događajima ili uvjetima, te pokušaje predviđanja budućih ishoda.(Hempel, 1966:48-51) Upravo nam teorije ukazuju na što da se fokusiramo u mnoštvu informacija kao inputa u objašnjavanju i procesuiranju svijeta oko nas, one su intelektualni konstrukti koji se sastoje od niza međusobno povezanih prijedloga koji pomažu pri identificiranju činjenica te njihovoj interpretaciji olakšavajući time eksplanaciju i predviđanje regularnosti promatranog fenomena. (Viotti i Kauppi, 2010:6-7) Primjerice James Rosenau ističe kako teoretičari vide svaki događaj kao dio obuhvatnijeg fenomena, a upravo slaganje dijelova u veću cjelinu čini izgradnju teorija usporedivu sa slaganjem puzzla. (Rosenau, 1980:19-31)

Zaključno, osnovna funkcija teorija međunarodnih odnosa unaprjeđenje je znanja o međunarodnoj stvarnosti, bilo zbog samog razumijevanja ili zbog nastojanja za njenim mijenjanjem. Teorije pomažu kako bi se dovelo u red postojeća te došlo efektivnije do novih saznanja. One omogućavaju okvir za mišljenje u skladu s kojim se definiraju prioriteta istraživanja te biraju najadekvatniji instrumenti za prikupljanje i analizu

podataka o fenomenima.

U članku polazimo od hipoteze kako se realistička teorija međunarodnih odnosa svojim razvojem i prilagođavanjem povijesnim kretanjima etablirala kao konstanta interpretacije zbivanja u međunarodnoj zajednici, predstavljajući kompleksan "instrument" sazimanja prošlosti, interpretacije i framiranja sadašnjosti te ocrtavanja budućih kretanja. Pri tome polazimo od definiranja koncepta paradigme, njene realističke i idealističke manifestacije, analize razvoja klasičnog i suvremenog realizma, te u konačnici studije slučaja primjene realističke teorije na procese u posthladnoratovskoj međunarodnoj zajednici.

Koncept paradigme

Za vrijeme hladnog rata međunarodni sistem bilježio je relativno stabilnu pojavnost, unatoč činjenici neprestanog izmjenjivanja toplo-hladnih odnosa, što je vodilo razvijanju debate o realizmu nasuprot idealizmu, stabilnosti nasuprot nestabilnosti, te nacionalnim interesima nasuprot međunarodnoj sigurnosti. Ukoliko krenemo od percepcije paradigme kao temelja svake teorije, te kao okvira teorijske analize koji opisuje predmet istraživanja, možemo zaključiti kako smo na početku 21. stoljeća suočeni sa izazovom promjene paradigme međunarodnih odnosa. Naime u međunarodnim odnosima spomenuti predmet istraživanja odnosi se na broj i tip aktera koji participiraju u kreiranju međunarodne zbilje, dok paradigma objašnjava odnose među njima. Primjerice za vrijeme hladnog rata dominirali su odnosi između dvije supersile i njihovih saveznika, dok je u promijenjenim međunarodnim okolnostima paradigma usmjerena na interakciju između velikog broja različitih aktera. (Dougherty i Pfaltzgraff, 2001:19)

Vodeći se nadalje promjenama međunarodne zajednice primjećujemo kako su se od sredine 90-ih godina iskristalizirali novi trendovi u samoj teoriji međunarodnih odnosa, kojima se nastojalo dati suvisle odgovore na pitanja završetka hladnog rata, definiranja poretka u nastajanju, održivosti mira među demokratskim državama, izazova tranzicije od totalitarnih režima ka demokraciji, te u konačnici na međudjelovanje novih aktera. (Ibid.)

U nastojanju definiranja samog koncepta paradigme dolazi se do razumijevanju iste kao temeljne pretpostavke koju teoretičari plasiraju o svijetu koji analiziraju. Upravo te pretpostavke omogućavaju odgovore na pitanja koja trebaju biti tretirana prije negoli započne samo teoretiziranje - poput temeljnih jedinica od kojih je svijet izgrađen i njihovog međudjelovanja. Odgovaranjem na spomenuta pitanja, temeljne pretpostavke formiraju sliku svijeta koju teoretičar proučava te govore što je poznato a što je nepoznato, kako pojedinac treba percipirati svijet ukoliko želi spoznati nepoznato, te što je vrijedno spoznaje. (Vasquez, 2004:23)

Iz navedenog mozaika proizlazi kako paradigmu čini niz temeljnih pretpostavki o svijetu koje fokusiraju pažnju teoretičara na određeni fenomen te interpretiranje spomenutog fenomena kroz koncepte. Prijedlozi su pak razvijeni specificiranjem veza između koncepata, te naposljetku teorije koje nastaju specificiranjem veza između prijedloga. Određeni niz prijedloga može biti povezan na različite načine kako bi postavio različite teorije. Stoga zaključujemo kako jedna paradigma može postaviti više nego jednu teoriju te kako se paradigma mijenja samo kada se mijenjaju osnovne pretpostavke ili pogled na svijet. (Kuhn:1970)Povijest međunarodnih odnosa obilježena je dvjema paradigmama (realističkom i idealističkom) iz kojih su se razvile različite teorije (realizam – neorealizam, liberalizam – neoliberalni institucionalizam, te idealizam - konstruktivizam – socijalni konstruktivizam). U ranijim fazama istraživanja međunarodnih odnosa dominirala je idealistička ili utopistička paradigma tako etiketirana od strane realista.(Carr, 1964;27-31) Najpoznatija intelektualna snaga koja se nalazila iza spomenute paradigme bila je teorija demokracije Woodrowa Wilsona kao uzroka mira i diktature kao uzroka rata. Sukladno akcentiranoj teoriji mase nikada nisu profitirale od rata, a putem edukacije i kontakata s drugima sukobi bi mogli biti eliminirani. U konačnici institucije koje su sprječavale nasilje na unutarnjem planu mogle su biti stvorene i na globalnoj razini kako bi se nenasilno riješili sukobi. Takve ideje prema idealistima realizirane su kroz osnivanje Lige naroda, te stavljanjem naglaska na međunarodno pravo, arbitražu, razoružavanje, kolektivnu sigurnost kao i mirne promjene. (Vasquez, 2004: 35) Međutim povijest je pokazala kako je idealistička paradigma u većini slučajeva utopijskog karaktera.

U tom smjeru dio analitičara predstavlja plodonosnu kritiku idealizma pozivajući kako bi prava znanost o međunarodnim odnosima trebala uzimati u obzir stvarno stanje stvari (realnost), a ne samo kakvo bi ono trebalo biti. Naime realistički autori bili su uspješni u opovrgavanju idealističke paradigme u smislu pozivanja na izbijanje Drugog svjetskog rata kao i poslije hladnog rata. Stoga su teoretičari uskoro započeli razvijati i testirati alternativne teorije i prijedloge o međunarodnoj politici zasnovane na vrijednosti novih pretpostavki paradigme. Može se zaključiti kako je idealistička faza međunarodnih odnosa pomogla institucionalizaciji područja te stavljanju naglaska na pitanja rata i mira. Zatim su realisti istaknuli kako su utopističke strategije ignorirale osnovne zakone ljudske prirode i ponašanja, smatrajući da bi se za eliminaciju rata prije svega trebalo otkriti zakone koji upravljaju ljudskim ponašanjem, a kojih sami idealisti nisu bili svjesni. Naime realisti su nastojali odmaknuti se od uglavnom normativne ka empirijskoj analizi. Zaključno, prema Vasquezu, idealisti su postavili cilj discipline a realisti paradigmu međunarodnih odnosa. (2004:35) Međutim mnogi su doveli u pitanje relevantnost i moć objašnjavanja realističke paradigme s obzirom na neuspjeh u predviđanju završetka hladnog rata. Naime kada je došlo do promjena vanjskopolitičkih ciljeva Sovjetskog Saveza realisti su ih zaniijekali. Isto tako njihovo vjerovanje kako će korištenje saveza u balansiranju moći spriječiti rat nije se pokazalo točnim u 20. stoljeću. Stoga su kritičari isticali kako je teško vjerovati u paradigmu u slučaju koje se tri velika događaja: Prvi i Drugi svjetski rat te završetak hladnog rata ne slažu sa teorijskim očekivanjima.

S druge strane diferentna razmišljanja u taboru realista te razvoj neorealizma, primjerice kroz opus Kennetha Waltza ukazuju na relevantnost teorije u praćenju i prognoziranju zbivanja u međunarodnoj zajednici. Naime Waltz je krajem 70-ih godina predviđao pad Sovjetskog Saveza pozivajući se na njegovo vojno slabljenje, gubitak utrke u naoružanju, te na nemogućnost statične vlade za prilagođavanjem promjenama. Nadalje John J. Mearsheimer negira tvrdnje kritičara realizma da države nestaju s obzirom da je najveća politička ideologija nacionalizam koji glorificira državu, te da krajem 20. i početkom 21. stoljeća ima manje konflikata među velikim silama, ukazujući kako se samo promijenila struktura moći. Naime veliki je

broj konflikata u kojima je SAD sudjelovao u spomenutom periodu, samo što za razliku od onih u prošlosti nisu bile involvirane i velike sile. Nadalje neorealizam se pokazao relevantnim i prilikom interpretacije posthladnoratovskih zbivanja ističući kako SAD grade prevladavajuću vojnu moć kako im nijedna država ne bi mogla balansirati.

Stoga zaključujemo kako suvremeni međunarodni odnosi impliciraju nekoliko okvira kojima se nastoji ponuditi različitost vizija svijeta, među kojima je najučestaliji onaj realistički (materijaliziran kroz nekoliko verzija), koji je i postavio granice discipline.

Tipovi realizma

Realizam se definira kao filozofska dispozicija (Gilpin, 1986:304), "stanje uma" sa potpuno razlikovnim i prepoznatljivim okusom (Garnett, 1984.110), labav okvir (Rosenthal 1991:7), te kao veliki šator u kojem ima mjesta za mnogo različitih teorija (Elman 1996:26) Za realizam se kaže da ga se ne može definirati ali da se za njega zna kada ga se vidi.

Povijesnim presjekom realizam se manifestira kao iznimno bogata teorijska tradicija koja je rezultirala nekim od najboljih studija u okviru discipline. Primjerice tradicija realizma u svom opusu iznjedrila je ključne determinante međunarodnih odnosa interpretirajući realnosti međunarodne zbilje, zadržavajući pesimističan pristup ljudskoj prirodi, te distinktivno raslojavajući unutarnju i vanjsku politiku. U tom smislu brojni autori percipiraju realizam kao najdominantniju, ali ujedno i najpesimističniju teoriju međunarodnih odnosa. Povijesno korijene realizma s obzirom na determinante ljudske prirode, moći i preživljavanja kao temeljnog cilja nalazimo u davnim vremenima i interpretacijama istih, primjerice u Tukididovoj *Povijesti Peloponeskog rata* te u Kautilijevoj *Arthasastru*.

Kroz povijest osnovne pretpostavke realizma različito su se interpretirale ovisno o autorima, njihovom osobnom doprinosu teoriji, te međunarodnim okolnostima kojima su svjedočili. Stoga u članku kao elemente realizma koristimo one koji su usko determinirali teoriju: pesimistični pogled na ljudsku prirodu, uvjerenje kako su međunarodni odnosi konfliktni, da se spomenuti konflikti u konačnici rješavaju ratom, naglasak na nacionalnu sigurnost i preživljavanje država, te

osnovnu pretpostavku kako ne može doći do napretka u međunarodnim odnosima usporedivog sa onim na razini unutarnje politike. (Jackson i Sørensen, 2010:59)

Raščlanjivanjem spomenutih elemenata dolazimo do zaključka kako se ljudska priroda nijemijena od doba klasične antike (Thompson, 1985:17) u smislu da su ljudi egoistični, proračunati te fokusirani na vlastitu dobrobit u odnosu na druge. Machiavelli je primjerice potvrdio kako u politici treba doslovno shvatiti kao su svi ljudi kao fitilj te da će dati prostora malignosti, koja je u prisutna njihovim mislima, kada to prilike dopuste. (Machiavelli, 1998). Pesimističan pogled na ljudsku prirodu vidljiv je posebice kroz projekciju njihova političkog djelovanja u zajednici kojeg Morgenthau deskribira potvrđujući kako je "politika borba za moć nad čovjekom te neposredni cilj, a načini njenog traženja, zadržavanja i demonstriranja određuju tehniku političke akcije" (Morgenthau 1965:195). Nadalje realisti ističu kako su međunarodni odnosi anarhični u smislu da ne postoji viši autoritet tj. svjetska vlada, dok je ljudska priroda u okviru država ukroćena ili barem ublažena hijerarhijskim političkim autoritetom. Upravo spomenuto rezultira činjenicom da se u međunarodnim odnosima manifestiraju neograničeni najgori aspekti prirode pojedinca u smislu želje za dominacijom, maksimalizacijom interesa, kao i brigom za vlastitu dobrobit.

Upravo spomenuta interakcija egoizma i anarhije vodi prevladavajućoj ulozi moći u međunarodnim odnosima (Schwarzenberger, 1951:47), a borba za moć univerzalna je u prostoru i vremenu (Morgenthau, 1948:17). Waltz je tome dodao kako dnevna prisutnost sile i oslanjanje na istu obilježavaju odnose među državama (Waltz, 1979:186). Iz spomenutog proizlazi kako sigurnost znači manje opasan i manje nasilan svijet, prije negoli siguran, pravdan i miran. Državništvo stoga uključuje ublažavanje i upravljanje a ne eliminaciju konflikta. (Donnelly, 2000:10) U tom smislu država je osnovni i najvažniji akter u anarhičnom svijetu, dok su svi ostali akteri poput pojedinaca, pokreta i međunarodnih organizacija manje važni. Države su percepirane kao unitarni akteri tj. kao "crne kutije" u koje ne treba zavirivati s obzirom da su možebitne unutarnje nesuglasice riješene autoritativno te ona nastupa s jednim glasom na međunarodnoj pozornici.

Kao tradicionalna teorija, realizam sigurnost percipira kroz prizmu odnosa država kao najvažnijih aktera u međunarodnoj zajednici, a rat kao sredstvo ostvarivanja njihovih interesa u obliku maksimalizacije moći. U tom smjeru u međunarodnim odnosima egzistira osjećaj permanentnog straha s obzirom da države jačajući svoju sigurnost ujedno utječu na smanjivanje sigurnosti drugih država (sigurnosna dilema), time pozicionirajući stratešku kalkulaciju kao sam temelj promišljanja sigurnosti država članica međunarodnog sistema. (Jervis, 1978:176). Zaključno uz spomenute elemente realisti percipiraju silu dominantnom kategorijom međunarodnih odnosa, naglašavajući kako su ratovi neizbježna i ponekad nužna forma državne aktivnosti te da se vode s ciljem balansa moći, kako zadaću samozaštite države ne smiju prepustiti međunarodnoj sigurnosnoj organizaciji ili normama međunarodnog prava, te da države u anarhičnom sistemu opstaju isključivo povećavajući svoju moć. Nadalje ističu da sigurnosna dilema može biti prevladana korištenjem mehanizama balansa moći, kako su savezi samo privremena rješenja iz interesa, te da su države primarno motivirane relativnim dobicima u pogledu suradnje, tj. dobicima u usporedbi s onima druge strane (Weber, 2001:13-34; Smith, 1997:15; Walt, 1987)

Nastojanje za kronološkim i sadržajnim raščlanjivanjem realizma rezultiralo je nizom kategorija prema kojima se formiraju njegove različite verzije. Povijesno podijeljen je na klasični (do 20. stoljeća) koji započinje Tukididovim tekstom o *Povijesti Peloponeskog rata* između Atene i Sparte, moderni (1939.-1979.) kojim se označava prva debata između teoretičara međuratnog perioda i novog vala teoretičara koji ulaze u područje neposredno prije i poslije Drugog svjetskog rata, te strukturalni realizam ili neorealizam od publikacije Kennetha Waltza *Teorija međunarodne politike* iz 1979. godine.

Donnelly pak formira podgrupe realizma imajući u vidu dvije dimenzije: naglasak koji stavljaju na osnove propozicije egoizma i anarhije te snagu njihove posvećenosti rigoroznoj i ekskluzivno realističkoj analizi. U tom smislu razlikuje strukturalni realizam ili neorealizam koji stavlja dominantan naglasak na međunarodnu anarhiju te razlikovanje hijerarhijske unutarnje i anarhijske međunarodne politike; biološki ili klasični realizam s obzirom na nepromjenjivu ljudsku prirodu; radikalni realizam koji je usvojio ekstremne verzije sve

tri realističke premise anarhije, egoizma i politike moći; jaki realizam (strong realism) orijentiran na tretiranje realističkih premisa na način koji dopušta samo umjeren prostor za politički upadljive neorealističke brige, nastojeći prikazati realizam kao pozitivnu teoriju međunarodne politike i državnštva, te granični (hedge) realizam (za koji koristi oznaku minimalizam, dok biološke realiste naziva fundamentalistima) koji prihvaća realističku definiciju "problema" međunarodnih odnosa – anarhiju i egoizam, ali pokazuje i različiti stupanj neslaganja sa "rješenjem" u obliku politike moći. (Donnelly, 2000:12-14)

U ovom članku vodimo se razlikovanjem klasičnog i suvremenog realizma Jacksona i Sørensen, definirajući prvi kao tradicionalni i normativni pristup međunarodnim odnosima, koji egzistira od antičkih vremena do danas, s fokusom na temeljne političke vrijednosti nacionalne sigurnosti i preživljavanja. S druge strane suvremeni realizam znanstveni je pristup koji se fokusira na međunarodni sistem ili strukturu te predstavlja najprominentniju teoriju međunarodnih odnosa u SAD-u. (Jackson i Sørensen, 2010:60)

Klasični realizam

Procvat klasičnog realizma datira od 1939. godine i djela Edwarda Hallea Carra – *The 20 Year's Crisis*, te ga se u to vrijeme percipiralo uglavnom kao odgovor na dominantne utopijske liberalne pristupe tadašnjim međunarodnim odnosima, iako se mnogi analitičari ne slažu oko činjenice koliko je liberalizam uopće bio dominantan. Naime u obzir treba uzeti činjenicu izbijanja Prvog svjetskog rata, do tada nemjerljivih stradanja, manifestacije najgorih pobuda ljudske prirode te neuspjeha efektivnog građenja i čuvanja mira u okviru Lige naroda.

Za klasični realizam smatra se da predstavlja kombinaciju političke teorije, teorije međunarodnih odnosa i povijesne analize. Naime pozivajući se na djela Tukidida, Machiavellija, Hobbesa i drugih, klasični realisti obogaćuju shvaćanje suvremenosti te istodobno razvijaju samu disciplinu. Primjerice Herz je skovao termin sigurnosne dileme, Kissinger je i prije nego što je postao državni tajnik analizirao klasični europski multipolarni poredak, dok je Aron bio među glavnim

figurama koji su nastojali teoretizirati međunarodne odnose te objasniti primjerice uzroke rata.

Klasični realisti poistovjećuju se sa Thomasom Hobbesom i njegovom percepcijom stanja prirode u kojem nedostatak sveobuhvatnog autoriteta dopušta ostvarenje ljudskih apetita bez ograničenja. Nadalje etiketu realističke dobila je i analiza međudržavnih odnosa Niccole Machiavellia u talijanskom sistemu 16. stoljeća s obzirom na isticanje kako vladar treba usvojiti moralne standarde koji se razlikuju od onih pojedinačnih s ciljem opstanka država, njegovo percipiranje moći, tvrdnju da je politika karakterizirana sukobom interesa kao i pesimističko gledanje na ljudsku prirodu. (Machiavelli, 1961)

Nastojeći uputiti lidere na efektivno provođenje vanjske politike s konačnim ciljem osiguravanja sigurnosti drevni mislioci uveli su koncept *raison d'état* ili državni interes. Naime kako bi u međunarodnim odnosima osigurala preživljavanje država mora težiti moći, a upravo je dužnost državnika da racionalno kalkulira te poduzima najprikladnije korake u neprijateljskom okruženju. Nadalje po pitanju uloge morala i etike klasični realisti smatraju kako državnici ne bi trebali žrtvovati osobne interese da bi se ukalupili u neodređene norme etičkog ponašanja u međunarodnoj zajednici. Kako sama država predstavlja moralnu snagu u smislu postojanja etičke političke zajednice na domaćoj sceni, spomenuta moralnost reflektira se prema realistima i u njenom djelovanju u međunarodnim odnosima.

Rezimirano, spomenuto stavljanje naglaska na ulogu države, preživljavanje, samo-pomoć, te primat interesa reflektiranog kroz moć ukazuje na snažne poveznice između klasičnog realizma i njegovih suvremenih varijanti. Primjerice državno –centrični pristup realizma evidentan je u pisanju Tukidida i Machiavellija, prema kojima su osnovne jedinice predstavljali polisi ili gradovi države, dok su tu ulogu nakon Westfalskog mira preuzele suverene države. U anarhičnom sistemu prioritet svake države (koja provodi autoritet unutar svojih granica) je preživljavanje koje se ostvaruje putem samo-pomoći s obzirom da je svaki akter odgovoran za sebe ili ilustrativno ne postoji broj za hitne slučajeve u međunarodnoj zajednici koji bi države mogle birati u slučaju opasnosti. U slučajevima u kojima je preživljavanje države ili skupine država ugroženo od strane hegemonijske države ili koalicije snažnijih država realisti su kroz godine uveli mehanizam

ravnoteže snaga koji pretpostavlja udruživanje istih ili uspostavljanje formalnog saveza kako bi se osigurala nezavisnost i ujedno neprestano provjeravalo snagu suprotstavljenе države.

U slaganju mozaika klasičnog realizma polazimo od Tukidida koji se etiketira kao prvi autor realističke tradicije i osnivač discipline međunarodnih odnosa. U djelu *Povijest Peloponeskog rata* svjedoči godinama rata između Atene i Sparte u petom stoljeću prije Krista, pri čemu se manje fokusirao na neposredne uzroke rata a više na temeljne faktore koji djeluju kroz povijest poput straha, ponosa i interesa. Njegov najveći doprinos nalazi se u isticanju povijesnih lekcija za buduće državnike koji bi mogli čitati njegov rad (koji je obuhvaćao razumijevanje motiva i politika lidera); naime analizirajući posebno nadao se osvjetliti općenito. (Viotti i Kauppi, 2010: 42). Klasik *Povijest Peloponeskog rata* uokvirio je sve osnovne sastojke suvremenog realističkog opusa, doduše akcentirajući ga kroz ekstreme.

Prema Tukididu pravi uzrok rata bio je strah povezan sa promjenom ravnoteže snaga. Naime Sparta se bojala gubitka nadmoćne uloge u helenskom svijetu te je poduzela protumjere s ciljem jačanja svoje vojne moći, na što je Atena odgovorila. Njegova promišljanja i analize kroz povijest su komparirane sa pitanjima časti, pravde, neutralnosti, samointeresa, saveza, ravnoteže snaga, sposobnosti, te percepcijama snage i slabosti. (Ibid, 2010:83)

Upravo je njegovo pozivanje na strah kao uzrok rata na neki način zauzelo centralno mjesto u realističkoj teoriji. Naime kada lideri osjete da se ravnoteža snaga pomiče na njihovu štetu, dolazi do straha, sumnje i nepovjerenja. U takvoj nestabilnoj situaciji te nedostatku centralnog autoriteta Tukidid u skladu s realpolitikom ističe: "snažni rade za što imaju moć dok slabi prihvaćaju što moraju prihvatiti". (Ibid.)

Nadograđivanje realističke teorije nastavlja talijanski politički filozof Niccolo Machiavelli koji je poput Tukidida pisao o utjecaju osobnosti na politiku, moć, ravnotežu snaga, formaciju saveza i protusaveza kao i na uzroke konflikata između različitih gradova-država. Za Machiavellija je preživljavanje države (koja je bila identificirana sa vladajućim princom) bilo najvažnije. Stoga je smatrao kako se pojedini akti vladara, za razliku od ostalih pojedinaca, mogu opravdati u svrhu realizacije sigurnosti države. Takve interpretacije

manifestirale su negativne konotacije te implicirale izraženiju kritiku, koju su pobornici njegovog rada slabili ističući krajnji cilj opravdavanja određenih politika u svrhu sigurnosti država, a ne samo pojedinca. Spomenutim činjenicama Machiavelli je naglašavao egzistenciju dvije različite etike: konvencionalno religiozni moralitet koji je fokusiran na individualno spasenje (etika ultimativnih ciljeva) i moralnu obligaciju vladara koji moraju poduzimati akcije kako bi osigurali nacionalnu sigurnost (etika odgovornosti). Drugim riječima politička odgovornost teče sasvim drugim tijekom od privatne moralnosti. (Ibid.) Posebice se ističe njegovo kompariranje vladara koji brane interese svoje države, osiguravajući joj preživljavanje, s lavom kao simbolom moći, te lisicom kao simbolom lukavosti i bezosjećajnosti u potrazi za vlastitim interesima. (Machiavelli, 1984:66)

Nadalje klasični realisti poistovjećuju se s Thomasom Hobbesom (Levijatan) i njegovom percepcijom stanja prirode u kojem nedostatak sveobuhvatnog autoriteta dopušta ostvarenje ljudskih apetita bez ograničenja, te u kojem je život pojedinca "usamljen, siromašan, brutalan i kratak". Naime on je isticao kako su prije stvaranja društva ljudi živjeli u prirodnom stanju ("state of nature") - rata svih protiv sviju. (Hobbes:1974) Kao način bijega iz takve situacije Hobbes je detektirao mogućnost dogovora i stavljanja sve moći u ruke suverena ili levijatana (biblijska metafora koju je koristio kako bi opisao autoritet države, vrhovnog vladara), koji bi prekinuo anarhiju stanja prirode koristeći moć kako bi zadržao red. Iako se u Levijatanu fokusirao na domaća društva njegova zapažanja relevantna su za međunarodne odnose s obzirom da kao ni u stanju prirode ne postoji autoritet s moći da nameće red, stoga dolazi do anarhije. Ova relativno negativna slika međunarodnih odnosa centralna je za realističku misao. (Viotti i Kauppi, 2010: 48) S obzirom na teorijske korijene te glavne karakteristike klasični realizam dominirao je u hladnoratovskom periodu omogućavajući jednostavna objašnjenja interesa država, moći, rata kao načina ostvarivanja interesa, stvaranja saveza, te osjećaja nesigurnosti kao glavne odrednice istočno-zapadne konfrontacije. Kraj hladnog rata stoga je uvelike pridonio kolapsu dijela teza klasičnog realizma (prvenstveno onih kako savezi nemaju budućnosti nakon nestanka njihovog glavnog neprijatelja), te usmjeravanju alternativnim pristupima proučavanja međunarodnih odnosa kao i osuvremenjivanju

realističkih pogleda na svijet. U nastavku kroz primjere dokazujemo da se unatoč pobijanju nekih od temeljnih teza klasični realizam izborio za svoju relevantnost u interpretiranju posthladnoratovske međunarodne zbilje.

Neoklasični realizam

S pesimističkom konotacijom nastavlja i vodeći neoklasični realisti 20. stoljeća, američki profesor Hans Morgenthau, koji je svoju viziju međunarodnih odnosa izložio u djelu *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* kroz šest osnovnih načela koja predstavljaju temelje realističke teorije međunarodnih odnosa. U prvom načelu ističe da politika podliježe općim zakonima koji izvor nalaze u ljudskoj prirodi, konstantnoj od najstarijih vremena. Kako politika predstavlja autonomnu sferu akcije ne može kao takva biti reducirana na ekonomiju ili moral, već se državnicima trebaju ponašati kako diktira politička mudrost. Kao treće načelo Morgenthau uvodi samointeres kao osnovni ljudski putokaz: naime svi ljudi gaje interes za vlastitom sigurnošću i preživljavanjem. Upravo politika predstavlja arenu za ekspresiju spomenutih interesa koji će prije ili poslije doći u konflikt, stoga se međunarodna politika ocrta kao arena suprotstavljenih državnih interesa koji se mijenjaju kroz vrijeme i prostor. Četvrto Morgenthauovo načelo ukazuje na distinkciju između etike međunarodnih odnosa koju definira kao situacijsku ili političku i privatne moralnosti. Demonstracija spomenutog očituje se kroz djelovanje političkog lidera koji pred sobom ima teže odgovornosti od privatnih ljudi; naime on je odgovoran svima koji ovise o njemu, odgovoran je za sigurnost i blagostanje. Realisti se protive ideji da pojedina nacija može nametnuti svoju ideologiju drugima te u tu svrhu koristiti i silu. Morgenthau održava spomenuti stav u petom načelu ističući kako realisti takvo djelovanje vide kao opasnu aktivnost koja prijeti međunarodnom miru i sigurnosti. U konačnici svoje viđenje državnitva Morgenthau u šestom načelu predstavlja kao neinspirativnu aktivnost koja uključuje duboko shvaćanje ljudskih ograničenja i nesavršenosti (Morgenthau 1954: 4-10)

Morgenthauova "Politika" postala je neosporavani standard političkog realizma izlazeći u šest izdanja u periodu od 1948.-1985.

godine. Istovremeno spomenuto djelo predstavlja najupečatljiviju materijalizaciju realističke teorije s obzirom na njegovu sveobuhvatnost, sistematičnost i iznimnu teorijsku dimenziju. Olson je primjerice istaknuo kako je *Politics Among Nations* "najutjecajnije djelo ranog postratovskog perioda" koje je transformiralo područje od idealističkog zagovaranja ka realističkoj analizi. (Olson, 1972:19-20) Jedan od vodećih realista 50-ih i 60-ih John Vasquez ocjenio je Morgenthauov rad kao najznačajnije sredstvo za uspostavljanje dominacije realističke paradigme u studiji međunarodnih odnosa, posebice u SAD-u. (Vasquez, 1983:17). S obzirom na spomenuto pojedini analitičari smatraju kako je Morgenthau pomogao utvrditi legitimnost međunarodnih odnosa kao posebne discipline u okviru političke znanosti. Frapantan je njegov tragičan pogled na međunarodne odnose: naime iako je razvio šest principa kako bi vodio državnike kroz stjenovite opasnosti međunarodnih odnosa, shvaćao je kako povijest obiluje primjerima individualaca i država koji žele ostvariti dominaciju u istima. (Viotti i Kauppi, 2010: 51-52) Prema Morgenthau ljudi su po prirodi političke životinje, rođeni u potrazi za moći i uživanjem u plodovima iste (Morgenthau 1954), a upravo anarhičan sistem država upućuje na međunarodne konflikte koji u konačnici poprimaju oblik rata.

Neorealizam

U odnosu na normativnu i empirijsku analizu međunarodnih odnosa klasičnih i neoklasičnih realista od 50-ih dolazi do stvaranja novih realističkih pristupa kao produkta bihevioralne revolucije i potrage za pozitivističkom društvenom znanosti međunarodnih odnosa. Naime mnogi suvremeni realisti izbjegavaju normativnu analizu smatrajući je subjektivnom te time neznanstvenom.

Neorealistički pristup potvrđuje osnovne teze realizma ograničavajući upotrebu vojne sile i uvodeći koncept ravnoteže snaga, te shvaćajući sigurnost kao uvjet opstanka države. Slično doktrinarnim realistima i neorealisti smatraju kako je anarhičnost glavna odlika međunarodnog sistema, razlikuju se međutim prilikom određivanja uzroka takvog stanja. Prema zagovornicima spomenute teorije međunarodni sistem ne mora biti kaotičan, s obzirom da se njihova percepcija anarhičnosti odnosi na nepostojanje središnjeg autoriteta koji bi mogao kontrolirati

ponašanje država. Međunarodni sistem nadalje odlikuje neizvjesnost kao i nedostatak povjerenja; naime države nikada nisu sasvim sigurne u namjere svojih susjeda te su uvijek u borbenom stavu. Kao najvažniju pokretačku silu vide mogućnost opstanka, dok je nacionalna sigurnost ili nesigurnost u najvećoj mjeri proizvod odlika strukture samog međunarodnog sistema. Stoga se zagovornici ove struje nazivaju i strukturalnim realistima. (Simić, 2002:66)

S obzirom na karakteristike realističke teorije u drugoj polovici 20. stoljeća javljaju se dvije percepcije ili manifestacije djelovanja države u međunarodnom sistemu: ofenzivni realizam (John Mearsheimer i Fareed Zakaria) koji ističe kako države nastoje maksimalizirati svoju relativnu moć u odnosu na druge države (Mearsheimer), te defenzivni realizam čiji zagovornici smatraju kako država samo stremi održavanju postojeće ravnoteže snaga (Waltz). Naime s obzirom da su države u realističkom svijetu preokupirane ravnotežom snaga moraju biti primarno motivirane relativnim dobicima u pogledu suradnje, tj. dobicima u usporedbi s onima druge strane (za razliku od apsolutne dobiti u slučaju koje su države fokusirane na maksimaliziranje profita bez obzira na drugu stranu). Stoga što je više država orijentirana na relativnu dobit više će korist jedne države biti viđena kao gubitak za drugu, te će biti teže ostvariti suradnju. Prema ofenzivnom realizmu država traži vlastitu sigurnost, namjerno smanjujući sigurnost drugih država, s obzirom da je cilj svake velike sile maksimalizirati udio u svjetskoj moći kako bi ostvarila položaj hegemonu ili jedine velike sile u sistemu. (Mearsheimer, 2001:2) S druge strane defenzivni realizam cilja na preživljavanje država koje traže sigurnost. Iz spomenutog proizlazi kako je u srcu defenzivnog realizma status quo i defenzivni stav. Vodeći suvremeni neorealist Kenneth Waltz preuzeo je neke od elemenata klasičnog i neoklasičnog realizma poput nezavisnih država koje egzistiraju u sistemu međunarodne anarhije. Međutim za razliku od klasičnog realizma koji je fokusiran na proučavanje akcija državnih lidera te njihovih međunarodnih odluka, kod neorealista u prvi plan stavljena je struktura sistema koja određuje akcije aktera. Naime Waltz ističe decentralizirane anarhične međunarodne odnose u kojima države dijele sličnosti u osnovnim funkcionalnim aspektima, dok se razlikuju prema sposobnostima obavljanja spomenutih funkcija, čime se uspinju ili padaju na ljestvici moći (Waltz, 1979:97). Time posljedično dolazi do promjene u ravnoteži snaga koja u konačnici vodi ratu. S obzirom na

navedene determinante Waltz smatra hladnoratovski bipolarni sistem stabilnijim naglašavajući aspekte postojanja samo dvije velike sile koje međusobno odmjeravaju moć, te posjedovanje nuklearnog oružja s obje strane, što je u konačnici činilo izbijanje svjetskog rata gotovo nemogućim. (Ibid.)

S obzirom da su akcije lidera određene strukturom međunarodnog sistema, te da struktura diktira politiku, malo je slobode i kreativnosti u vanjskopolitičkom djelovanju. Spomenutim konstatacijama Waltz se udaljio od klasičnog i neoklasičnog realizma koji se fokusira na politiku i etiku državnštva. (Jackson i Sørensen, 2010:75)

Waltz je odgovor na pitanje zašto dolazi do ratova tražio na tri razine: individualnoj, državnoj i na razini državnog sistema kako bi zaključio da se objašnjenje može detektirati na svim razinama, međutim partikularno nijedna nije dovoljna za dobivanje potpunog odgovora. U konačnici je istaknuo kako do ratova dolazi jer ne egzistira ništa što bi ih spriječilo, iz čega slijedi da je anarhija upravo uzrok rata. (Waltz, 1979:232)

Za razliku od klasičnih realista koji su za dominantan uzrok sukoba u međunarodnim odnosima isticali zlo urođeno ljudskoj prirodi, fokusirajući se na vanjsku politiku te odnose među državama i državicima, Waltz je kroz neorealistički (sistemska) pristup eliminirao prvi i drugi te naglasio treći nivo analize i apstrakcije. Naime Waltz nacionalnu politiku opisuje kao područje vlasti, administracije i zakona, kao oblast hijerarhijsku, vertikalnu, centraliziranu i usmjerenu, dok međunarodnu politiku opisuje kao područje moći, borbi i prilagođavanja, kao preminentno političku oblast, anarhičnu, decentraliziranu, neusmjerenu i uzajamno adaptivnu. (Ibid.) Iz spomenutog proizlazi kako je međunarodnu suradnju teško ostvariti, a još teže održati. Naime anarhična struktura međunarodne politike pred države koje ulaze u kooperativni aranžman postavlja dva osnovna problema: problem tzv. neizvršenja, neispunjenja kooperativne obveze ili mogućnost prevare i problem tzv. relativne dobiti ili potrebu za uspoređivanjem dobiti učesnika takvog kooperativnog aranžmana.

Komparirajući navedene teze klasičnog i neorealizma došli smo do slijedećih razlikovnih komponenti:

- unatoč brojnim poveznicama klasični realisti i neorealisti ne dijele isti stav vezan uz ljudsku prirodu. Naime dok klasični realisti predvođeni Morgenthauom smatraju kako će međunarodni odnosi ostati anarhični prvenstveno zbog zle prirode čovjeka, neorealisti na čelu s Kennethom Waltzom lošu društvenu organizaciju pak drže uzrokom anarhičnosti sistema te posljedično pokretačem ratova
- nadalje razlike dvaju pristupa uočavaju se kroz Morgenthauovo naglašavanje vrijednosti klasičnog, multipolarnog i sistema ravnoteže snaga, dok je neorealistički usmjereni Waltz prednost davao bipolarnoj podjeli u kojoj su SAD bile najvećim dijelom sigurne (Snyder, 2004:10)
- neorealisti odbacuju motivacije državnika i karakteristike država kao uzročnike međunarodnih ishoda
- neorealizam u središte postavlja sistem država a ne individualnu državu
- za razliku od klasičnih realista neorealisti identificiraju sigurnost i preživljavanje, a ne moć po sebi kao prevladavajući cilj djelovanja države (Elman, 2007:14)

Daljnijim se analiziranjem relevantne literature dolazi do zaključka kako je klasična realistička teorija postavila temelje neorealističkom pristupu teoriji međunarodnih odnosa koji je definirao ključne koncepte jasnije i preciznije. Naime neorealisti su nastojali iz klasičnog realizma usvojiti one elemente prihvatljive okolnostima kasnog dvadesetog stoljeća te povezati i druga teorijska nastojanja.

Međutim mnogi kritičari neorealizma postavljali su pitanje mogućnosti zamjene bipolarnog sistema međunarodnih odnosa multipolarnim. Naime u tom slučaju predviđalo se kako bi se izglednost velikih kriza i rata u Europi povećala s obzirom da je dugi "mir" za vrijeme hladnog rata bio rezultat bipolarnog sustava vojne moći, približne vojne jednakosti između SAD-a i Sovjetskog Saveza, te posjedovanja nuklearnog oružja. U tom smjeru neorealisti su predviđali povratak nestabilnosti u novoj, multipolarnoj Europi (što je dokazano kroz sukobe na području bivše Jugoslavije i Sovjetskog Saveza), opasnost od izbijanja konflikta, kao i neprestano nastojanje za balansiranjem jedinoj preostaloj supersili SAD-u. Mnogi su naime smatrali kako je neorealistička teorija irelevantna u novom svjetskom poretku u nastojanju s obzirom da je njen interpretativni instrumentarij

odražavao međunarodne odnose za vrijeme hladnog rata.

Stoga kako bismo potvrdili početnu hipotezu i relevantnost realističke teorije fokusirali smo se na primjere materijalizacije posthladnoratovskog širenja NATO-a te unipolarnog vodstva SAD-a.

Interpretacija suvremenih zbivanja u međunarodnoj zajednici

Proces posthladnoratovskog širenja NATO-a definiran kao najvažniji dio transformacije Saveza u prilagođavanju međunarodnoj zbilji nakon hladnog rata, manifestiran kroz širenje sigurnosnih jamstava, mehanizme uključivanja partnerskih država u euroatlantsku sigurnosnu zajednicu, prevencije mogućih vojnih rivaliteta na europskom kontinentu, poticanje reformskih procesa, dugoročno projiciranje stabilnosti na bliže susjedstvo, te u konačnici ostavljanje odškrinutih vrata (u obliku partnerstva ili članstva) svim državama koje dijele iste vrijednosti i ideale, izazvao je nesuglasja među realističkim interpretacijama. S jedne strane pobornici procesa zagovarali su potrebu za pokretanjem istog vodeći se slijedećim tvrdnjama:

- proces posthladnoratovskog širenja manifestacija je hegemonijske moći SAD-a koje nastoje zadržati dominaciju nad vanjskom politikom europskih država, te time ostvariti ulogu predvodnika novog poretka
- aspiracija zemalja srednje i istočne Europe prema članstvu u Savezu odraz je njihovih strateških i sigurnosnih interesa
- ukoliko Rusija ojača države srednje i istočne Europe strahovat će za svoj opstanak, naime individualno su države slabije i ranjivije
- pomicanjem hladnoratovske linije podjele prema istoku ojačat će se sigurnost u Europi s obzirom na prijetnju Rusije, te ujedno spriječiti sigurnosna utakmica između Njemačke i Rusije
- jedini potencijalni sigurnosni problem velikih sila u srednjoj i istočnoj Europi sjena je ruske snage kojoj NATO mora balansirati.
- ukoliko bi zahtjev Višegradskih država za članstvom bio odbijen Njemačka bi svoju sigurnost nastojala ostvariti individualnim naporima sukobljavajući se s Rusijom, dok bi se zemlje srednje i istočne Europe mogle angažirati u destabilizirajućem balansiranju

- širenje NATO-a najbolji je mehanizam suočavanja sa tri najveća izazova suvremene europske sigurnosti: ponovnog jačanja Rusije, rata na istoku te manje vjerojatnog konflikta u zapadnoj zajednici.
- širenje bi donijelo i benefite Rusiji, primjerice ograničilo bi istočnoeuropske susjede da iskoriste njenu slabost time uzrokujući regionalnu nestabilnost (Jackson i Sørensen, 2010:82)
- istočno širenje NATO-a spriječilo bi ruske planove da percipira svoju sigurnost na hladnoratovski način

S druge strane među realistima egzistirala je skupina protivnika širenja koji su se, analizirajući zbivanja u međunarodnoj zajednici očitovana kroz okončanje bipolarne podjele svijeta, te potpuno novo preslagivanje moći i pozicioniranje aktera u prvim godinama novog svjetskog poretka u nastajanju, okupirani uvjerenjem u nemogućnost opstanka NATO-a, protivili i mogućoj politici širenja. Kao argumente utemeljenja negativnog stava isticali su:

- snaga Rusije toliko je smanjena da je širenje nepotrebno kao svojevrsna balansirajuća strategija
- širenjem će se stvoriti nove linije podjele u Europi, oslabiti snage u Rusiji koje naginju liberalnoj demokraciji i tržišnoj ekonomiji, te smanjiti njena nastojanja za većim redukcijama nuklearnog oružja
- NATO-ovo širenje i partnerski programi slabe institucionalni kapacitet Saveza da reagira učinkovito u slučaju kriza
- širenje predstavlja izvor regionalne nestabilnosti stvarajući nove linije podjele između članica i zemalja ostavljenih izvan
- širenjem Saveza destabilizirat će se odnosi između SAD-a i Rusije, što će rezultirati povećanim prijetnjama tradicionalnim graničnim državama primjerice Ukrajini, Poljskoj i Njemačkoj
- regatni pristup širenju signalizirat će zemljama koje se ne nađu u prvom krugu nedostatak interesa NATO-a, što bi u konačnici moglo voditi destabilizaciji njihovog unutarnjepolitičkog života
- nepotrebno je provocirati Rusiju u trenutku nepostojanja direktne prijetnje srednjoj i istočnoj Europi, kao ni SAD-u. (Kay, 1998:105-108)

Širenje NATO-a pokazuje kako realisti imaju diferentna mišljenja o važnim pitanjima vanjske politike. Pobornici i protivnici širenja pri tom pozivaju se na argumente koji determiniraju realističku interpretaciju međunarodnih odnosa: udruživanje u saveze, balansiranje moći, strateško pozicioniranje, nesigurnost, kao i opciju korištenja vojne sile u svrhu realizacije nacionalnih interesa. Međutim jedna strana vidi širenje kao promicanje osnovnih realističkih vrijednosti a druga kao njihovo umanjivanje. U toj pukotini javlja se ozbiljna prednost klasičnog i neoklasičnog realizma nad neorealizmom po pitanju širenja NATO-a – njegova mogućnost angažiranja u istraživanju vanjskopolitičkih pitanja koja uključuju i osnovna pitanja o vrijednostima. (Jackson i Sørensen, 2010:83-84)

Realistički instrumentarij temelj je svakog interpretativnog pokušaja u znanosti o međunarodnim odnosima. Naime pozivanjem na moć, silu, državu kao najvažniji subjekt, ostvarivanje interesa, ljudsku prirodu te ravnotežu snaga analizirala su se povijesna kretanja na međunarodnoj pozornici manifestirana kroz izbijanje lokalnih, regionalnih te dvaju svjetskih ratova. Nadalje primijenjeni realistički uzusi dokazani su kroz djelovanje NATO-a kao saveza koji je za vrijeme hladnog rata imao odgovor na gotovo sva sigurnosna pitanja koja su se javljala na europskom kontinentu. Upravo situacija bipolarne podijeljenosti svijeta, trajnog osjećaja nepovjerenja i nesigurnosti, sfera utjecaja, te dominacije dviju supersila usmjerenih borbi za moć ukazivala je na relevantnost realizma.

Zatim je uslijedila faza njihovog nesnalaženja u promijenjenim međunarodnim uvjetima. Naime percepcija NATO-a kao vojno-političkog saveza kojeg je na okupu držala isključivo opasnost od Sovjetskog Saveza, njegovim nestankom izgubila je smisao. Nadalje nestala je i potreba za balansiranjem moći s obzirom da su SAD ostale jedina supersila. U takvom okruženju teoretičari realizma postavljaju pitanje svrhe daljnje egzistencije NATO-a s obzirom da je temeljni nacionalni interes svake države zaštita fizičkog, kulturnog i političkog identiteta od zadiranja drugih nacija, što kod država uzrokuje nepovjerenje prema dubljem integriranju u okviru međunarodnih institucija (u slučaju nepostojanja direktne prijetnje). Dio realista koji je ipak vidio prostor za daljnje djelovanje NATO-a isticao je kako savez u novim uvjetima neće imati ulogu i moć koju je projicirao za vrijeme

bipolarne podjele svijeta, istovremeno kao razloge opstanka navodeći nastalu stratešku pukotinu koju su SAD kao jedina supersila nastojale iskoristiti.

Međutim uskoro se teorija realizma vraća u središte debate o razlozima i načinu provođenja politike širenja Saveza, posebice nakon 11. rujna kada je pozivanje na ljudsku prirodu, silu i moć preuzelo primat u interpretaciji međunarodne zbilje. Analiziranjem eksplanacijskih poduhvata realističkog poimanja tri kruga posthladnoratovskog širenja izdvaja se naglasak na interese kako zemalja aspirantica u smislu zaštite od Rusije ili eskalirajućih regionalnih nestabilnosti, tako i članica NATO-a primjerice SAD-a za utvrđivanjem pozicija na europskom kontinentu, dobivanja potpore za akcije out of area i borbu protiv terorizma, te Njemačke za pomicanjem granica na istok. Istovremeno u oblikovanje pristupa inkorporirana su zbivanja u međunarodnoj zajednici te djelovanje Rusije s obzirom na determinante njene vanjske politike izražene kroz krilaticu "bliže inozemstvo Rusima".

Nadalje ističući posthladnoratovski položaj SAD-a kritičari su umanjivali interpretativni značaj realističke teorije naglašavajući kako međunarodni sistem postaje unipolaran, kako je nemoguće balansirati SAD-u te time stvoriti stabilnost, kao i da SAD neprestano jača u vojnom smislu. Relevantnost realizma u odgovoru na spomenuta pitanja donose teze ofenzivnog realizma, posebice one Mearsheimerove, u kojima se naglašava kako države traže hegemoniju, primjerice SAD kako bi bile uvjerene da nijedna država ili kombinacija država neće pomisliti o ratu protiv njih. Međutim nemoguće je postići globalnu hegemoniju, već se regionalni hegemoni moraju pobrinuti da ne dođe do stvaranja protuteže u nekom drugom dijelu svijeta. Mearsheimer stoga smatra kako sve sile nastoje postati regionalni hegemoni, primjerice da će Njemačka postati dominantna europska država a Kina potencijalni hegemon u Aziji. Spomenuto bi iniciralo intervenciju SAD-a u smislu zadržavanja kineskog utjecaja i sprječavanja njene intervencije u drugim regijama svijeta gdje su američki interesi u pitanju u skladu s ofenzivnim realizmom. Takva predviđanja naziru su se recentno kroz snaženje ekonomskog i vojnog utjecaja Kine, posebnih aranžmana sa zemljama u razvoju bogatima resursima, korištenje vanjske pomoći i ekonomskih sredstava s ciljem jačanja veza u južnoj i jugoistočnoj Aziji te Africi kao i stvaranje Šangajske organizacije za suradnju,

Nadalje realistički potpis uputno je koristiti prilikom interpretacije suvremenih zbivanja u međunarodnim odnosima, posebice uloge SAD-a nakon 11.rujna, spomenemo li samo intervenciju u Iraku, Afganistanu, zaoštavanje odnosa s Iranom, te zbivanja u arapskom svijetu. Zajedničke su im realističke determinante sile, moći, ostvarivanja interesa jačanjem vojne snage, nastojanja za regionalnom i globalnom dominacijom, te anarhičnosti međunarodnih odnosa.

Zaključak

Unatoč spomenutim realističkim interpretacijama suvremenih odnosa u međunarodnoj zajednici postavlja se pitanje da li se realističkim konceptima mogu objasniti nastale promjene, te koliko je razvoj teorije pridonio relevantnosti spomenutih pri interpretaciji hladnoratovskih i posthladnoratovskih zbivanja s obzirom da:

- nije (adekvatno) detektirao uzroke kolapsa Sovjetskog Saveza i povlačenja sovjetske vojske s područja srednje Europe naglašavajući kako se krajem rata distribucija moći priklonila SAD-u (Wohlforth, 1994/1995: 91-129)
- je predviđao kraj egzistencije NATO-a nakon nestanka sovjetske opasnosti
- je posthladnoratovsko širenje Saveza isključivo objašnjavao interesima država članica pozivajući se na vojne i geostrateške kriterije članstva (Herz, 1962)
- je kraj 20. stoljeća donio brojne promjene koje nisu išle u prilog realističkim tezama: dobrovoljno raspuštanje Sovjetskog Saveza, nastavak zapadnoeuropske integracije unatoč kraju američkoruskog suparništva, demokratizacija i liberalizacija diljem srednje i istočne Europe, te mala vjerojatnost rata među velikim silama.

- Spomenutim kritikama unatoč realizam je rangiran kao najvažniji pokušaj za izoliranjem i fokusiranjem na moć te razvojem teorije međunarodnih odnosa. Nadalje realisti su svojim analizama obuhvatili najznačajnije segmente međunarodnih odnosa: djelovanje država kao ključnih aktera na vanjskopolitičkom planu, ponašanje

ljudskih bića kao donositelja odluka, pitanja moći i interesa te tehnike njihovog upravljanja i ispoljavanja, balansiranje sile kao i praksu te svrhu koja vodi političke lidere, čime je njihov doprinos trajan.

Ono što je najimpresivnije za realističku teoriju njena je dugovječnost; unatoč modifikacijama, objašnjavanjima, dodacima i metodološkim inovacijama osnovni elementi realizma ostaju isti. Primjerice država je centralna u realističkom opusu, međutim kritika je usmjerena ka činjenici da su realisti toliko opsjednuti državom da ignoriraju druge aktere i pitanja koja nisu direktno vezana uz održavanje državne sigurnosti. Drugi nedržavni akteri poput banaka, multinacionalnih korporacija, terorista i nevladinih organizacija su ili isključeni ili im je umanjen značaj. Nadalje imajući na umu sigurnosnu prizmu kroz koju realisti gledaju svijet drugi izazovi poput socioekonomske praznine između bogatih i siromašnih društava i implikacija globalizacije rijetko dolaze na realističku agendu. Uzimajući u obzir realistički pogled na međunarodni sistem, ulogu države i politiku balansiranja, kritičari smatraju kako je jako malo mjesta ostalo za temeljnu i mirnu transformaciju međunarodnih odnosa. Naime realistička misao odražava svijet pun nestabilnosti, vojne sile, borbe za interese, regionalnog pozicioniranja, iskorištavanja resursa, svijet koji se uvijek nalazi na rubu nasilnog konflikt ili rata. Nadalje kritičko pero posebice je naoštreno tezama neorealističke teorije za koje smatraju da pripadaju i determiniraju hladnoratovsku prošlost.

U tom smislu neoklasični realizam nameće se kao struja istraživanja koji najviše obećava. Unatoč svim kritikama država i dalje ostaje dominantan akter međunarodnih odnosa, međunarodni sistem je i dalje anarhičan s obzirom da nije zaživjela neka superiorna vlast koja bi regulirala odnose u međunarodnoj zajednici, države streme opstanku kroz povećanje moći te stvaranju hegemonije na regionalnom planu, udruživanju u saveze s ciljem balansiranja drugima, ostvarivanju relativne dobiti te su suočene sa sigurnosnom dilemom u svome okruženju. Po pitanju širenja NATO-a neorealisti su u pravu u smislu isticanja rizika novog hladnog rata, međutim upravo je klasični realizam fokusiran na analiziranje koliko teški izbori od strane državnika mogu ili ne moraju voditi istom. Stoga bi se budući program realizma trebao više fokusirati na klasični aspekt pokušavajući dati odgovore na

pitanja djelovanja SAD-a kao unipolarnog lidera, izazova globalnoj i regionalnoj sigurnosti od strane nepoćudnih i failed states, kao i ulozi nedržavnih aktera u kreiranju sigurnosne zbilje. (Jackson i Sørensen, 2010:92) Integracijom spomenutih segmenata u svoj teorijski mozaik realizam će nastaviti s prilagodbom suvremenosti kao i sve većom ulogom u prognoziranju budućih kretanja u međunarodnim odnosima.

Literatura

- Baylis, J., Smith, S. ed. (2001) *The Globalization of World Politics-An Introduction to International Relations*. New York: Oxford University Press
- Carr, E.H. (1964) *The Twenty Year's Crisis 1919 -1939: An Introduction to the Study of International Relations*. New York: Harper and Row
- Crick, B. (1998) Introduction, u: B. Crick (ed.) *Machiavelli: The Discourses*. London: Penguin
- Donnelly, J. (2000) *Realism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press
- Dougherty, J.E., Pfaltzgraff, R.L.(2001) *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*. New York: Longman
- Elman, C. (2007) Realism, u: M. Griffiths (ed.) *International Relations Theory for the Twenty-First Century*. London: Routledge
- Hempel, C.G. (1996) *Philosophy of Natural Science*. New York: Prentice -Hall
- Hastedt, G.P., Knickrehm, K.M. (2003) *International Politics in a Changing World*. New York: Longman
- Herz, J.Z.(1962) *International Politics in the Atomic Age*. New York: Columbia University Press
- Hollis, M., Smith, S. (1990) *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford: Clarendon Press
- Jackson, R., Sørensen, G.(2010) *Introduction to International Relations: Theories and Approaches 4th edition*. New York: Oxford University Press
- Jervis, R. (1978) Cooperation Under the Security Dilemma. *World Politics* 30(2):167-214
- Kay, S. (1998) *NATO and the Future of European Security*. New York: Rowman & Littlefield Publishers

- Kuhn, T.S. (1970) *The Structure of Scientific Revolutions 2nd edition*. Chicago: University of Chicago Press
- Machiavelli, N.(1961) *The Prince*. Harmondsworth: Penguin
- Mearsheimer, J.J.(1994/1995) The False Promise of International Institutions. *International Security*, 19(3): 5-49
- Mearsheimer, J.J.(2001) *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton
- Oakeshott, M. ed.(1974), *Thomas Hobbes: Leviathan*. New York and London: Collier Macmillan
- Morghentau, H. J. (1954) *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace 2nd edition*. New York: Knopf
- Olson, W. C.(1972) The Growth of a Discipline, u: Porter, B., (ed.), *The Aberystwyth Papers: International Politics 1919-1969*, London: Oxford University Press
- Rosenau, J.N. (1980) *The Scientific Study of Foreign Policy*. London: Frances Pinter
- Simić, D.R.(2002) *Nauka o bezbjednosti: suvremeni pristupi bezbjednosti*. Beograd: Fakultet političkih nauka
- Snyder, J.(2004) One World, Rival Theories, *Foreign Policy* 145: 52-62
- Vasquez, J.A. (2004) *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism*. Cambridge: Cambridge University Press
- Viotti, P.R., Kauppi, M.V. (2010) *International Relations Theory 5th edition*. New York: Pearson
- Weber, C. (2001) *International Relations Theory*. New York: Routledge
- Walt, S.M.(1987) *The Origins of Alliances*. New York: Cornell University Press
- Waltz, K.N.(1959) *Man, the State and War*. New York: Columbia University Press
- Waltz, K.N.(1979) *Theory of International Politics*. New York: Random House
- Waltz, K.N. (1998) *Čovjek, država i rat*. Zagreb: Barbat
- Wohlforth, W. C (1994/1995) Realism and the End of the Cold War. *International Security* 19(3), str.91-129

Summary

The author analyzes the contemporary challenges of the realistic theory of international relations, which was established as a constant in interpreting events in the international community through its development and adjustment to historic shifts, representing a complex “instrument” of summarizing the past, interpreting and framing the present and outlining future trends. In that, it starts with a definition of the paradigm concept, its realistic and idealistic manifestation, an analysis of the development of classical and contemporary realism, and finally, a case study about the application of the realistic theory on the processes in the post-cold war international community.

Key words: paradigm, classical realism, neorealism, international relations